

UO‘K(UDC, УДК): 81'23

**“UYAT MADANIYATI” VA “AYBDORLIK MADANIYATI”  
TUSHUNCHALARINING BADIY TARJIMADA IFODALANISHINING  
SEMANTIK-PRAGMATIK TAHLILI<sup>18</sup>**

**Xolmurodova Gulhayo Ne'matovna**

*Tayanch doktorant*

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti*

*Toshkent, O'zbekiston*

*E-mail: [fbehroz22@gmail.com](mailto:fbehroz22@gmail.com)*

*ORCID ID: [0009-0004-1128-5280](https://orcid.org/0009-0004-1128-5280)*

| ANNOTATSIYA                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | KALIT SO‘ZLAR                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz badiiy matnlarida “uyat madaniyati” (shame culture) va “aybdorlik madaniyati” (guilt culture) tushunchalari bilan bog‘liq axloqiy-emotsional mazmunlarning ifodalanishi hamda ularning o‘zbek tiliga tarjima qilishdagi xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot muammosi “uyat” (shame) va “ayb” (guilt) birliklarining badiiy kontekstda ifodalagan ijtimoiy baholash, individual axloqiy mas’uliyat, ichki kechinma va emotsional baholash komponentlarining tarjimada saqlanishi yoki semantik-pragmatik jihatdan o‘zgarishini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotda Nataniel Hotornning “Alvon tamg‘a” (The Scarlet Letter) romanidagi “uyat” va “ayb” tushunchalari bilan bog‘liq badiiy kontekstlar tanlab olinib, ularda aktuallashgan semantik, pragmatik va lingvomadaniy komponentlar aniqlandi. Ushbu komponentlar asosida mazkur birliklarning o‘zbek tiliga bir necha muqobil tarjima variantlari ishlab chiqildi va ular qiyosiy-translatologik tahlil qilindi. Tarjima variantlarini baholashda asliyat matnidagi denotativ mazmun, emotsional intensivlik, ijtimoiy baholash, individual axloqiy mas’uliyat hamda kommunikativ-pragmatik ta’sirning yetkazib berilish darajasi asosiy mezon sifatida olindi. Tadqiqot natijalari “uyat” (shame) va “ayb” (guilt) ni tarjima qilishda denotativ ma’noni berishning o‘zi yetarli emasligini, ijtimoiy baholash, axloqiy mas’uliyat va lingvomadaniy konnotatsiyalarni tarjimada yetkazib berish semantik-pragmatik adekvatlikning asosiy sharti ekanini ko‘rsatadi.</p> | <p>Uyat madaniyati, aybdorlik madaniyati, uyat, aybdorlik, badiiy tarjima, semantik o‘zgarish, pragmatik ma’no, lingvomadaniy komponent, tarjima transformatsiyasi, emotsional leksika.</p> <p><b>Received:</b> August 25, 2026<br/> <b>Accepted:</b> September 6, 2026<br/> <b>Available online:</b> October 25, 2026</p> |

<sup>18</sup> **For citation (Iqtibos keltirish uchun, для цитирования):**

Xolmurodova G. “Uyat madaniyati” va “aybdorlik madaniyati” tushunchalarining badiiy tarjimada ifodalanishining semantik-pragmatik tahlili. // Komparativistika (Comparative Studies). — 2026. — Vol.3, № 5(13) — B. 256-270.

# A SEMANTIC-PRAGMATIC ANALYSIS OF THE REPRESENTATION OF THE CONCEPTS OF “SHAME CULTURE” AND “GUILT CULTURE” IN LITERARY TRANSLATION

**Kholmurodova Gulkhayo Nematovna**

*Basic doctoral student*

*Uzbek State University of World Languages*

*E-mail: [NilufarNK0302@gmail.com](mailto:NilufarNK0302@gmail.com)*

*ORCID ID: [0009-0001-8402-1778](https://orcid.org/0009-0001-8402-1778)*

| ABSTRACT                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | KEYWORDS                                                                                                                                                                                |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>The aim of the present study is to identify the ways in which moral and emotional meanings associated with “shame culture” and “guilt culture” are expressed in English literary texts and to determine the specific features of their recreation in literary translation into Uzbek. The research problem focuses on determining whether the components of social evaluation, individual moral responsibility, inner experience, and emotional evaluation conveyed by the lexical units “shame” and “guilt” in literary contexts are preserved in translation or undergo semantic and pragmatic transformations. The study selected literary contexts related to “shame” and “guilt” from Nathaniel Hawthorne’s novel “The Scarlet Letter” and identified the semantic, pragmatic, and linguocultural components actualized in these contexts. Based on these components, several alternative Uzbek translation variants of the units under consideration were developed and subjected to a comparative translation analysis. The main criteria for evaluating the translation variants were the degree to which the denotative meaning of the original, emotional intensity, social evaluation, individual moral responsibility, and communicative-pragmatic effect were recreated. The results demonstrate that, in translating the concepts of “shame” and “guilt”, conveying their denotative meanings alone is insufficient; the reproduction of social evaluation, moral responsibility, and linguocultural connotations is an essential condition for achieving semantic-pragmatic adequacy.</p> | <p>Shame culture, guilt culture, shame, guilt, literary translation, semantic shift, pragmatic meaning, linguocultural component, translation transformation, emotional vocabulary.</p> |

# СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЫРАЖЕНИЯ ПОНЯТИЙ «КУЛЬТУРА СТЫДА» И «КУЛЬТУРА ВИНЫ» В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ

Холмуродова Гулхаё Нематовна

*базовый докторант*

*Узбекский государственный*

*университет мировых языков*

E-mail: [NilufarNK0302@gmail.com](mailto:NilufarNK0302@gmail.com)

ORCID ID: [0009-0001-8402-1778](https://orcid.org/0009-0001-8402-1778)

| АННОТАЦИЯ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА                                                                                                                                                                                                      |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>Цель настоящего исследования заключается в выявлении особенностей выражения нравственно-эмоциональных смыслов, связанных с понятиями «культура стыда» (shame culture) и «культура вины» (guilt culture), в английских художественных текстах, а также особенностей их передачи в процессе перевода на узбекский язык. Проблема исследования заключается в определении степени сохранности или семантико-прагматической трансформации компонентов социальной оценки, индивидуальной нравственной ответственности, внутреннего переживания и эмоциональной оценки, выражаемых единицами «shame» (стыд) и «guilt» (вина) в художественном контексте. Для анализа были отобраны фрагменты романа Натаниэля Готорна «Алая буква» (<i>The Scarlet Letter</i>), репрезентирующие понятия «стыд» и «вина». В отобранных контекстах выявлены актуализированные семантические, прагматические и лингвокультурологические компоненты данных понятий. С учетом выявленных компонентов были предложены и проанализированы в сопоставительном аспекте альтернативные варианты перевода данных единиц на узбекский язык. Основными критериями оценки вариантов перевода послужили точность передачи денотативного содержания оригинального текста, сохранение эмоционально-эспрессивных особенностей, социальной оценки и значений, связанных с индивидуальной нравственной ответственностью, а также коммуникативно-прагматического воздействия оригинала. Результаты исследования показывают, что при переводе единиц «shame» (стыд) и «guilt» (вина) недостаточно передать только их денотативное значение, поэтому успешная передача в переводе компонентов социальной оценки и нравственной ответственности, а также лингвокультурологических коннотаций является основным условием достижения семантико-прагматической адекватности.</p> | <p>Культура стыда, культура вины, стыд, вина, художественный перевод, семантическое изменение, прагматическое значение, лингвокультурологический компонент, переводческая трансформация, эмоциональная лексика.</p> |

## KIRISH

Insonning ichki kechinmalari, jamiyatdagi xulq-atvor me'yorlari va shaxsning o'z xatti-harakatiga munosabatini ifodalovchi emotsional-axloqiy tushunchalarni tarjima qilish alohida murakkablik kasb etadi. Chunki bunday birliklarning mazmuni faqat lug'aviy ma'no bilan chegaralanmay, muayyan lingvomadaniy muhit, ijtimoiy munosabatlar va kommunikativ vaziyat bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Shu nuqtayi nazardan, ingliz tilidagi "*shame culture*" va "*guilt culture*" tushunchalari badiiy matnning semantik-pragmatik xususiyatlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. "*Shame culture*" doirasida shaxsning xatti-harakatiga nisbatan jamiyat, oila yoki boshqa ijtimoiy guruhning bahosi, obro'-e'tiborning saqlanishi, uyat va sharmandalik hissi muhim o'rin tutadi. "*Guilt culture*" esa, asosan, shaxsning o'z ichki axloqiy mezonlari, vijdoni, qilgan xatti-harakati noto'g'riligini anglashi va buning uchun ichki mas'uliyatni his etishi bilan tavsiflanadi (Benedict R., 1946, 64). Biroq ushbu tushunchalarni bir-biriga qat'iy qarama-qarshi qo'yish maqsadga muvofiq emas, chunki badiiy diskursda uyat va aybdorlik hissi ko'pincha bir-birini to'ldiradi va bir xil vaziyatda birgalikda namoyon bo'lishi mumkin (Tangney J. P., & Dearing R. L., 2002, 25). Ularning mazmuni personajning nutqi, muallif tavsifi, ichki monolog, dialog, vaziyat, boshqa personajlarning munosabati hamda matnning umumiy pragmatik yo'nalishi orqali yuzaga chiqadi. Masalan, "*shame*" leksik-semantik maydoni birliklari ayrim kontekstlarda oddiy "uyat" ma'nosini bildirsa, boshqa vaziyatlarda "sharmandalik", "or-nomusdan ayrilish", "yuzi yerga qarash" kabi kuchli ijtimoiy-emotsional ma'nolarni ifodalashi mumkin. Xuddi shuningdek, "*guilt*" so'zi ham kontekstga qarab "aybdorlik", "o'zini aybdor his qilish", "vijdon azobi" yoki "qilgan ishidan pushaymonlik" tarzida tarjima qilinishi mumkin. Demak, tarjimon oldida faqat lug'aviy ekvivalentni topish emas, balki birlikning matndagi funksiyasi va kommunikativ ta'sirini yetkazib berish vazifasi ham turadi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi emotsional-axloqiy leksikani qiyoslash mazkur masalaning lingvomadaniy jihatdan ham dolzarbligini ko'rsatadi. O'zbek tilida "uyat", "sharmanda", "or", "nomus", "andisha", "vijdon", "ayb", "gunoh",

“pushaymonlik”, “vijdon azobi” kabi birliklar shaxsning o‘z xatti-harakatiga yoki jamiyatning unga bergan bahosiga munosabatini turli darajada ifodalaydi. Ushbu birliklarning semantik hajmi ingliz tilidagi “shame”, “disgrace”, “embarrassment”, “guilt”, “remorse”, “regret” kabi birliklar bilan to‘liq bir xil emas. Shu sababli badiiy tarjima jarayonida shaklan moslik mavjud bo‘lgan hollarda ham pragmatik va lingvomadaniy nomuvofiqlik yuzaga kelishi mumkin (Wierzbicka A., 1999, 54).

Shuningdek, badiiy tarjimada “*shame culture*” va “*guilt culture*” mazmunining to‘liq yetkazib berilishi tarjimonning ikki xil madaniy tizim o‘rtasidagi farqni tushunishini ham yaqqol namoyon etadi. Ingliz tilidagi muayyan ijtimoiy yoki axloqiy vaziyat o‘zbek o‘quvchisi uchun boshqa assotsiativ mazmunni yuzaga keltirishi mumkin. Shuning uchun tarjimon aslyat matnidagi hissiy holatni nafaqat nominativ jihatdan, balki uning ijtimoiy-pragmatik funksiyasi bilan birgalikda tarjima qilishi zarur. Bunda tarjimaning adekvatligi so‘zma-so‘z moslik bilan emas, balki originaldagi kommunikativ maqsad, personajning ruhiy holati, ijtimoiy baho va emotsional ta’sirning qay darajada saqlanganligi bilan belgilanadi (Nida, E. A, 1964, 19).

Tadqiqotning dolzarbligi ham aynan shundan iboratki, ingliz va o‘zbek tillarida uyat va aybdorlik tushunchalarining badiiy diskursdagi ifodasi, ularning tarjima jarayonidagi semantik-pragmatik transformatsiyalari hamda lingvomadaniy xususiyatlari kompleks tarzda o‘rganishni talab etadi. Mazkur masalaning tadqiqi nafaqat badiiy tarjima nazariyasi, balki qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya, semantika va pragmatika nuqtayi nazaridan ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz tilidagi badiiy matnlarda “*shame culture*” va “*guilt culture*” tushunchalarini ifodalovchi birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning o‘zbek tiliga tarjimasida yuzaga keladigan ma’no o‘zgarishlari va tarjima transformatsiyalarini tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun “*shame*”, “*guilt*”, “*disgrace*”, “*remorse*”, “*embarrassment*” kabi birliklarning kontekstual funksiyalari, ularning o‘zbekcha muqobillari va tarjimada yuz beradigan semantik-pragmatik o‘zgarishlar qiyosiy jihatdan o‘rganiladi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda uyat va aybdorlik bilan bog'liq leksik birliklar faqat sinonimik yoki lug'aviy muvofiqlik asosida emas, balki ularning badiiy matndagi pragmatik vazifasi, emotsional intensivligi, ijtimoiy baholash komponenti va lingvomadaniy mazmuni asosida tahlil qilinadi. Bunday yondashuv tarjima jarayonida yuzaga keladigan ekvivalentlik va nomuvofiqlik holatlarini yanada aniqroq izohlash imkonini beradi.

Shunday qilib, "*shame culture*" va "*guilt culture*" tushunchalarining badiiy tarjimada ifodalanishini semantik-pragmatik nuqtayi nazardan tadqiq etish ingliz va o'zbek tillarida insonning axloqiy-emotsional tajribasi qanday konseptuallashtirilishini aniqlash, tarjima jarayonidagi semantik o'zgarishlarni tavsiflash hamda badiiy tarjimaning lingvomadaniy mexanizmlarini chuqurroq yoritish imkonini beradi.

### ASOSIY QISM

XIX asrda yashab ijod qilgan amerikalik yozuvchi Nataniel Hotornning (Nathaniel Hawthorne) "Alvon tamg'a" (*The Scarlet Letter*, 1850) romanida aynan shu ikki mexanizmning o'zaro munosabati badiiy jihatdan yaqqol namoyon bo'ladi. Roman voqealari puritan jamiyatining qat'iy diniy-axloqiy me'yorlari asosida qurilgan bo'lib, shaxsning jamiyat oldidagi mavqei uning xatti-harakatlariga berilgan ijtimoiy baho bilan chambarchas bog'liqligi ko'rsatib berilgan. Shu sababli Hester Prinning jazolanishi oddiy huquqiy jazo emas, balki uning jamiyat oldida tamg'alanishi, ya'ni ijtimoiy *shame* holatiga tushirilishi sifatida namoyon bo'ladi (Hawthorne N., 1850, 198).

Biroq romandagi *shame* faqat tashqi ijtimoiy bosim bilan cheklanmaydi. U vaqt o'tishi bilan qahramonning ichki kechinmalari, o'zligini anglashi va boshqalarning unga bo'lgan munosabatini qayta baholashi bilan murakkablashib boradi. Shu jihatdan asar "*shame*" va "*guilt*" ning qat'iy chegaralangan ikki alohida holat emas, balki bir-biriga bog'liq psixologik-pragmatik kategoriyalar ekanligini ko'rsatadi.

Romanning asosiy konfliktlaridan biri Hester Prin, Artur Dimmesdeylva puritan jamiyati o'rtasidagi axloqiy munosabatlar orqali ochiladi. Ushbu uchlik "*shame*" va "*guilt*" tushunchalarining turli ko'rinishlarini ifodalash imkonini beradi.

Hester uchun *shame* avvalo ijtimoiy holat sifatida namoyon bo'ladi. Uning ko'krigiga taqilgan qizil harf insonning o'z gunohini boshqalargabildirish uchun ishlatiladigan belgiga aylanadi. Natijada abstrakt axloqiy tushuncha bo'lgan uyat moddiy va vizual ramzga aylanadi. Qizil harf Hesterning shaxsiy xatosidan tashqari, jamiyat tomonidan unga berilgan ijtimoiy bahoni ham bildiradi. Boshqacha aytganda, qahramon jamiyat ko'z o'ngida "gunoh qilgan ayol", "uyat bilan tang'alangan ayol" maqomini oladi.

Artur obrazida esa "*guilt*" ning ichki va yashirin shakli ustunlik qiladi. U Hester bilan sodir bo'lgan voqeadagi ishtirokini jamiyatga oshkor qilmaydi, biroq doimiy vijdon azobidan aziyat chekadi. Shunday qilib, Hester tashqi *uyat*ni, Artur esa yashirin *ayb*ni ifodalovchi ikki obrazga aylanadi (Lewis H. B., 1971, p.105).

Bu qarama-qarshilik roman tarjimasini amalga oshirishda alohida ahamiyatga ega. Chunki tarjimon *shame*, *guilt*, *sin*, *disgrace*, *dishonor*, *humiliation*, *repentance*, *remorse* kabi birliklarni o'zbek tiliga o'girishda faqat lug'aviy ekvivalentni tanlamaydi. U mazkur birliklarning kontekstdagi emotsional kuchi, ijtimoiy bahosi, qahramonning ruhiy holati va o'quvchiga ta'sirini ham yetkazib berishi lozim (Newmark P., 1988, 95).

Shu nuqtayi nazardan badiiy tarjimada semantik ekvivalentlikning o'zi yetarli emas. Masalan, "*shame*" bir kontekstda "uyat", boshqa kontekstda "sharmandalik", "xijolat", "nomusiga dog' tushirmoq", "badnomlik" yoki "nomussizlik" kabi birliklar orqali ifodalanishi mumkin. Har bir variant bir xil denotativ mazmunni bermaydi va qahramonning ijtimoiy mavqeiga nisbatan turlicha pragmatik munosabat hosil qiladi.

Demak, tarjimada "*shame*" tushunchasining ifodalanishini uch darajada kuzatish mumkin:

1. leksik-semantik daraja — asl birlikning qanday lug'aviy birlik bilan berilishi;

2. kontekstual-pragmatik daraja — tanlangan birlikning vaziyat, personaj va kommunikativ maqsad bilan munosabati;
3. lingvokulturologik daraja — ingliz tilidagi *shame culture*ga xos mazmunning o‘zbek madaniy konseptlari orqali qayta talqin qilinishi.

Asarning o‘zbekcha tarjimasini amalga oshirishda, avvalo, *shame* va *guilt* birliklarini qanday leksik vositalar orqali o‘zbek tilida ifodalashni aniqlash muhim. Bunda tarjima jarayonini oddiy “ekvivalent topish” jarayoni sifatida emas, balki semantik qayta qurilish sifatida ko‘rish maqsadga muvofiq.

Semantik qayta qurilish deganda tarjimonning asl matndagi ma’noni boshqa tildagi mavjud leksik, grammatik va frazeologik vositalar yordamida qayta tashkil qilishi tushuniladi. Ingliz tilidagi “*shame*” tushunchasi o‘zbek tilida har doim “uyat” shaklida berilishi to‘g‘ri emas. Aksincha, kontekstga qarab uning semantik komponentlaridan biri kuchaytirilishi yoki zaiflashtirilishi mumkin (Cruse D. A., 2011, 48). Masalan, uyat tushunchasining tarkibida quyidagi semantik komponentlarni ajratish mumkin:

1-jadval

| Semantik komponent | Mazmuni                                  |
|--------------------|------------------------------------------|
| EMOTION            | salbiy emotsional holat                  |
| SELF-EVALUATION    | shaxsning o‘zini salbiy baholashi        |
| SOCIAL JUDGEMENT   | jamiyat yoki boshqalarning salbiy bahosi |
| MORAL VIOLATION    | axloqiy me’yorning buzilishi             |
| EXPOSURE           | xatoning boshqalarga oshkor bo‘lishi     |
| DISGRACE           | obro‘ va ijtimoiy maqomning pasayishi    |
| HUMILIATION        | tahqirlanish yoki kamsitilish            |
| REPUTATION         | ijtimoiy obro‘ning zararlanishi          |

Tarjimon tanlagan ekvivalent ushbu komponentlarning barchasini bir xil darajada saqlamasligi mumkin. Masalan, “uyat” birligi *shame*ning emotsional va axloqiy komponentlarini kuchli ifodalashi mumkin, “sharmandalik” esa uning ijtimoiy baho va obro‘ bilan bog‘liq komponentlarini kuchaytiradi. “Xijolat” esa

emotsional holatni bildirgan holda, “*shame*”ning kuchli ijtimoiy-ma’naviy yukini qisman susaytirishi mumkin.

“*Guilt*”ning semantik-pragmatik tabiati “*shame*”dan farq qiladi. Agar “*shame*” shaxsning o‘ziga berilgan salbiy bahoni asosiy o‘ringa qo‘ysa, “*guilt*” muayyan xatti-harakat uchun javobgarlik va ichki aybdorlik hissini bildiradi. Shu sababli “*guilt*”ning o‘zbek tilidagi “ayb”, “aybdorlik”, “gunoh”, “vijdon azobi”, “pushaymonlik” kabi birliklar orqali berilishi kontekstga bog‘liq holda turlicha natija beradi. Ayniqsa “Alvon tamg‘a” (*The Scarlet Letter*) romani kontekstida “*guilt*” tushunchasi diniy va axloqiy mazmunda ishlatiladi. Shu sababli ayrim holatlarda ingliz tilidagi “*guilt*” tushunchasi o‘zbek tarjimasida “gunoh” orqali berilganda, uning diniy komponenti kuchayishi mumkin. “Aybdorlik” esa ko‘proq shaxsning o‘z harakatiga nisbatan ichki mas’uliyatini ifodalaydi. “Vijdon azobi” shakli esa asl birlikdagi emotsional jarayonni kengaytirib, tarjimada psixologik komponentning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Demak, “*guilt*” tarjimasida ham semantik o‘zgarish kuzatiladi. Bunda tarjimon faqat denotativ ma’noni emas, balki qahramonning ichki mas’uliyat hissi, diniy e’tiqodi, axloqiy o‘zini baholashi va ruhiy iztirobiniyetkazib beradi.

Badiiy tarjimada “*shame*” va “*guilt*”ning ifodalanishini o‘rganishda pragmatik omil alohida ahamiyatga ega. Chunki ushbu tushunchalar o‘quvchiga faqat ma’lumot bermaydi, balki muayyan emotsional va baholovchi ta’sir ko‘rsatadi.

Masalan, asl matnda muallif “*shame*”ni ifodalash orqali qahramonga nisbatan jamiyatning qoralovchi munosabatini yaratgan bo‘lsa, tarjimada “uyat” o‘rniga “sharmandalik” birligining tanlanishi ushbu qoralovchi munosabatni yanada kuchaytirishi mumkin. Aksincha, “xijolat” kabi birlik tanlansa, ijtimoiy qoralash kuchi pasayib, shaxsning ichki emotsional holati oldingi o‘ringa chiqishi mumkin.

Shunday qilib, tarjimonning leksik tanlovi pragmatik o‘zgarishni yuzaga keltirishi mumkin. Bu o‘zgarish quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘lishi mumkin:

- emotsional intensivlikning kuchayishi;
- emotsional intensivlikning susayishi;
- ijtimoiy qoralash komponentining kuchayishi;

- diniy-axloqiy komponentning kuchayishi;
- individual-psixologik komponentning kuchayishi;
- qahramonga nisbatan o'quvchi munosabatining o'zgarishi (Baker M., 2018, 215).

Shu nuqtayi nazardan, "Alvon tamg'a" (*The Scarlet Letter*) asari tarjimasini faqat lingvistik ekvivalentlik asosida baholash yetarli emas. Tarjima qahramonning uyat, aybdorlik, tavba va ijtimoiy qoralash holatlarini o'zbek kitobxonida asl matnga yaqin emotsional-pragmatik effekt bilan hosil qila olishi asosiy muammolardan biridir.

### **METODLAR**

Roman tarjimasidagi "*shame*" va "*guilt*" birliklarini tizimli o'rganish uchun ularni quyidagi mezonlar asosida tahlil qilish maqsadga muvofiq:

1. Leksik ekvivalentlik. Asl matndagi birlikning tarjimada qanday leksik vosita bilan berilgani aniqlanadi.
2. Semantik komponentlar tahlili. Asl birlik va tarjima birligining umumiy va farqli semantik komponentlari belgilanadi.
3. Kontekstual ma'no. Birlikning konkret vaziyatdagi ma'nosi, personajning holati va nutqiy vazifasi hisobga olinadi.
4. Pragmatik ta'sir. Asl va tarjima matnida o'quvchida hosil qilinadigan emotsional, baholovchi va ijtimoiy ta'sir qiyoslanadi.
5. Madaniy komponent. "*Shame*" va "*guilt*"ning ingliz va o'zbek lingvomadaniyatidagi assotsiativ va konseptual farqlari aniqlanadi.
6. Transformatsiya turi. Tarjimada konkretlashtirish, umumlashtirish, modulyatsiya, eksplisitatsiya, implikatsiyani ochish, leksik almashtirish yoki frazeologik qayta qurish kabi strategiyalarning qo'llanishi aniqlanadi.

Shu mezonlar asosida "Alvon tamg'a" (*The Scarlet Letter*) asarining inglizcha original matni va uning o'zbekcha tarjimasidagi *shame/guilt* birliklarini qiyoslash tarjimaning faqat shaklan emas, balki semantik-pragmatik va lingvomadaniy darajadagi qayta qurilishini aniqlash imkonini beradi.

## 2-jadval

“*Alvon tamg‘a*” (*The Scarlet Letter*) romanidagi “shame” va “guilt” birliklarining taklif etilayotgan o‘zbekcha tarjimalarida semantik-pragmatik qayta qurilishi

| №  | Asl matndagi birlik             | Taklif etilayotgan o‘zbekcha tarjima | Konsept   | Pragmatik vazifa                                                          | Taklif etilayotgan tarjima strategiyasi |
|----|---------------------------------|--------------------------------------|-----------|---------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------|
| 1  | <i>heap of shame</i>            | uyat uyumi                           | Uyat      | Ijtimoiy tamg‘alanish va to‘planib boruvchi sharmandalikni ifodalash      | Metaforani saqlash                      |
| 2  | <i>type of shame</i>            | uyatning bir turi                    | Uyat      | Axloqiy buzilishning ijtimoiy ko‘rinishini ifodalash                      | Konseptual moslashtirish                |
| 3  | <i>scene of her guilt</i>       | uning gunohi bilan bog‘liq voqea     | Aybdorlik | Shaxsiy mas‘uliyat va axloqiy buzilishni ifodalash                        | Semantik modulyatsiya                   |
| 4  | <i>daily shame</i>              | doimiy sharmandalik                  | Uyat      | Doimiy ijtimoiy va axloqiy iztirobni ifodalash                            | Pragmatik moslashtirish                 |
| 5  | <i>Shame, Despair, Solitude</i> | Uyat, Umidsizlik va Yolg‘izlik       | Uyat      | Ruhiy va ijtimoiy holatlarni jonlantirish                                 | Uslubiy xususiyatni saqlash             |
| 6  | <i>phantoms of guilt</i>        | aybdorlik sharpalari                 | Aybdorlik | Insonni ichdan ta‘qib qiluvchi doimiy aybdorlik hissini ifodalash         | Metaforani saqlash                      |
| 7  | <i>guilty heart</i>             | aybdor qalb / gunohkor yurak         | Aybdorlik | Ichki axloqiy holat va ruhiy iztirobni ifodalash                          | Lingvomadaniy-semantik moslashtirish    |
| 8  | <i>shame and anguish</i>        | uyat va iztirob                      | Uyat      | Kuchli ruhiy-emotsional azobni ifodalash                                  | Semantik muvofiqlashtirish              |
| 9  | <i>public shame</i>             | el oldidagi uyat                     | Uyat      | Jamoatchilik hukmi, ijtimoiy qoralash va obro‘ning yo‘qolishini ifodalash | Pragmatik moslashtirish                 |
| 10 | <i>Guilt</i>                    | aybdorlik / gunoh                    | Aybdorlik | Axloqiy mas‘uliyat va o‘zini qoralash holatini ifodalash                  | Kontekstual leksik tanlov               |

**MUNOZARALAR**

Tadqiqot natijalari ingliz badiiy matnlarida *shame* va *guilt* bilan bog'liq ma'nolarning o'zbek tiliga tarjimasida ularning lug'aviy ekvivalentini tanlash bilangina cheklanib bo'lmasligini ko'rsatdi. Tahlil qilingan kontekstlarda "*shame*" birligi nafaqat shaxsning emotsional holatini, balki ijtimoiy baholash, jamoatchilik hukmi va obro'ga putur yetishi bilan bog'liq pragmatik ma'nolarni ham ifodaladi. "*Guilt*" esa, asosan, individual axloqiy mas'uliyat, sodir etilgan xatti-harakatni ichki baholash va vijdoniy kechinmalar bilan bog'liq holda namoyon bo'ldi. Biroq badiiy tarjimada ushbu qarama-qarshilik har doim ham qat'iy saqlanmagan. Buning sababi ingliz tilidagi "*shame*" va "*guilt*" birliklarining o'zbek tilidagi ekvivalentlari bir-biriga to'liq mos kelmasligidadir. Xususan, *shame*ning kontekstual mazmuni o'zbek tilida *uyat*, *sharmandalik*, *xijolat*, *or* kabi birliklar orqali, "*guilt*" esa *ayb*, *aybdorlik*, *gunoh*, *vijdon azobi*, *pushaymonlik* kabi vositalar yordamida qayta ifodalanishi mumkin. Tarjima variantining tanlanishi esa faqat denotativ ma'noga emas, balki badiiy kontekstda birlikning bajarayotgan emotsional, baholovchi va pragmatik funksiyasiga ham bog'liq.

Tahlil jarayonida bir necha turdagi semantik-pragmatik o'zgarishlar kuzatildi. Birinchi holatda original birlikning asosiy semantik va pragmatik mazmuni tarjimada saqlanadi. Ikkinchi holatda ma'no konkretlashtirilib, umumiy "*shame*" tushunchasi *sharmandalik* yoki *xijolat* kabi aniqroq birlik orqali beriladi. Uchinchi holatda esa ijtimoiy baholash yoki individual axloqiy mas'uliyat komponentlaridan biri kuchaytirilishi yoki, aksincha, neytrallashtirilishi mumkin. Bunday o'zgarishlar tarjimonning individual tanlovigina emas, balki ikki tildagi emotsional-axloqiy tushunchalarning semantik tarkibi va lingvomadaniy xususiyatlari bilan ham belgilanadi.

Olingan natijalar "*shame*" va "*guilt*"ni tashqi ijtimoiy baholash hamda ichki axloqiy mas'uliyat bilan bog'lovchi mavjud ilmiy qarashlar bilan umumiy jihatdan mos keladi. Shu bilan birga, badiiy tarjima materiali ushbu ikki tushuncha o'rtasidagi chegara real nutqiy kontekstda qat'iy emasligini ko'rsatadi. Bir badiiy vaziyatda "*shame*" individual ichki kechinmani, boshqa bir vaziyatda esa ijtimoiy

qoralashni ifodalashi mumkin. Xuddi shuningdek, “*guilt*” ham faqat ichki aybdorlik bilan cheklanmay, oshkor bo‘lish xavfi yoki ijtimoiy baholash bilan bog‘liq qo‘shimcha pragmatik ma’nolarni kasb etishi mumkin. Shu jihatdan tadqiqot natijalari “*shame culture*” va “*guilt culture*”ni mutlaq qarama-qarshi madaniy modellar sifatida emas, balki badiiy diskursda turli darajada faollashadigan axloqiy-emotsional baholash tendensiyalari sifatida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqligini ko‘rsatadi.

Tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan qaralganda, “*shame*” va “*guilt*” bilan bog‘liq birliklarni adekvat tarjima qilishda lug‘aviy moslik yetarli mezon bo‘la olmaydi. Tarjimon original birlikning badiiy kontekstdagi pragmatik funksiyasini, ya’ni uning ijtimoiy qoralash, axloqiy baholash, ichki aybdorlik, emotsional iztirob yoki obro‘ bilan bog‘liq ma’nolaridan qaysi biri aktuallashtirishni aniqlashi zarur. Shunga ko‘ra, tarjima jarayonida leksik ekvivalentlash, konkretlashtirish, modulyatsiya, eksplikatsiya, neytrallashtirish va funksional almashtirish kabi transformatsiyalar qo‘llanadi (Komissarov V. N., 1990, 259). Demak, “*shame*” va “*guilt*” tushunchalarining tarjimada qayta ifodalanishi semantik ekvivalentlikdan ko‘ra kengroq bo‘lgan semantik-pragmatik adekvatlikni talab qiladi.

## XULOSA

Umuman olganda, “Alvon tamg‘a” (*The Scarlet Letter*) asari tarjimasida “*shame*” va “*guilt*” tushunchalarining ifodalanishi uch asosiy jarayon orqali tavsiflanishi mumkin: semantik ma’no saqlanishi, semantik modifikatsiya va pragmatik qayta yo‘naltirish. Semantik ma’no saqlanishida asl birlikning asosiy mazmuniy komponentlari tarjimada ham saqlanadi. Semantik modifikatsiyada ayrim komponentlar kuchayadi yoki susayadi. Pragmatik qayta yo‘naltirishda esa tarjima birligi asl matndagi kommunikativ-emotsional vazifani boshqa vositalar orqali amalga oshiradi.

Shunday qilib, “Alvon tamg‘a” (*The Scarlet Letter*) asarining o‘zbekcha tarjimasini “*Shame Culture*” va “*Guilt Culture*” nazariyalari asosida o‘rganish tarjima jarayonini ikki til o‘rtasidagi oddiy leksik almashtirish emas, balki madaniy konseptlarning semantik-pragmatik rekonstruksiya sifatida baholash imkonini

beradi. Aynan shu jihat mazkur tadqiqotni romandagi “uyat” va “ayb” tushunchalarining adabiy yoki psixologik talqinlaridan farqlaydi. Tadqiqot markazida hissiyotning o‘zi emas, balki uning bir til va madaniyatdan ikkinchi til va madaniyatga o‘girilishi jarayonida qanday qayta ma’no kasb etishi turadi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation* / M. Baker. – 3rd ed. – London ; New York : Routledge, 2018. – 236 b..
2. Benedict, R. *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture* / R. Benedict. – Boston: Houghton Mifflin, 1946. – 324 b.
3. Cruse, D. A. *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics* / D. A. Cruse. – 3rd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2011. – 158 b.
4. Hawthorne, N. *The Scarlet Letter* / N. Hawthorne. – Boston : Ticknor, Reed and Fields, 1850. – 348 b.
5. Комиссаров, В. Н. *Теория перевода (лингвистические аспекты)* / В. Н. Комиссаров. – Москва : Высшая школа, 1990. – 305 b.
6. Lewis, H. B. *Shame and Guilt in Neurosis* / H. B. Lewis. – New York : International Universities Press, 1971. – 197 b.
7. Newmark, P. *A Textbook of Translation* / P. Newmark. – NewYork : Prentice Hall, 1988. – 247 b.
8. Nida, E. A. *Toward a Science of Translating : With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating* / E. A. Nida. – Leiden : Brill, 1964. – 423 b.
9. Tangney, J. P. *Shame and Guilt* / J. P. Tangney, R. L. Dearing. – New York : Guilford Press, 2002. – 314 b.
10. Wierzbicka, A. *Emotions across Languages and Cultures : Diversity and Universals* / A. Wierzbicka. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 174 b.

## REFERENCES

1. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge.
2. Benedict, R. (1946). *The chrysanthemum and the sword: Patterns of Japanese culture*. Houghton Mifflin.
3. Cruse, D. A. (2011). *Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics* (3rd ed.). Oxford University Press.
4. Hawthorne, N. (1850). *The scarlet letter*. Ticknor, Reed and Fields.
5. Комиссаров, В. Н. (1990). *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Высшая школа.
6. Lewis, H. B. (1971). *Shame and guilt in neurosis*. International Universities Press.
7. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall.
8. Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Brill.
9. Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2002). *Shame and guilt*. Guilford Press.
10. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions across languages and cultures: Diversity and universals*. Cambridge University Press.